

UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA

Cu titlu de manuscris:

C.Z.U: 340.1 (043.3)

LUPU RALUCA-OANA

**PRECEDENTUL JUDICIAR ÎN SISTEMUL DE DREPT
CONTEMPORAN**

Specialitatea: 551.01 – Teoria generală a dreptului

Autoreferatul tezei de doctor în drept

Chișinău, 2016

Teza a fost elaborată în cadrul Catedrei Drept Public, Facultatea Drept, Universitatea
Liberă Internațională din Moldova

Conducător științific: Smochină Andrei, prof. universitar,
doctor habilitat în drept

Referenți oficiali:

HUMĂ Ioan, doctor, profesor universitar, România

NEGRU Boris, doctor în drept, conferențiar universitar

Componența Consiliului Științific Specializat:

BALTAG Dumitru, președinte, doctor habilitat în drept, profesor universitar

POSTU Ion, secretar științific, doctor în drept, conferențiar universitar

ARAMĂ Elena, doctor habilitat în drept, profesor universitar

NEGRU Andrei, doctor habilitat în drept, conferențiar universitar

GRAMA Dumitru, doctor în drept, conferențiar-cercetător

Susținerea va avea loc la 25 august 2016, ora 14.00 în ședința Consiliului Științific
Specializat D 34.551.01- 05 din cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova, mun.
Chișinău, str.Vlaicu Pârcălab, 52, bir. 214.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate pe pagina web a CNAA
(<http://cnaa.acad.md>), Biblioteca Națională a Moldovei, Biblioteca Universității Libere
Internaționale din Moldova.

Autoreferatul a fost expediat la 22 iulie 2016

Secretar științific al
Consiliului Științific Specializat,
dr.în drept, conf.univ.

Postu Ion

Conducător științific,
prof., univ., dr. habilitat în drept

Smochină Andrei

Autor:

Lupu Raluca-Oana

@ Lupu Raluca-Oana, 2016

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea temei. Un demers științific ce își propune să exploreze problematica izvoarelor formale ale dreptului vădește ca imposibil de ignorat problematica practicii judiciare și a precedentului judiciar, iar preocuparea pentru determinarea unor criterii în virtutea cărora se delimitează aceste izvoare în diferite familii de drept, este punctul central al căutărilor doctrinare. Ceea ce se dorește în această lucrare este aducerea la lumină a trăsăturilor generale și a particularităților existente ale precedentului judiciar ca izvor formal de drept, atât în raport cu sistemele juridice existente, cât și cu apartenența la un spațiu sau altul de civilizație juridică, iar această operă de a identifica și categorisi, reclamă în egală măsură laturile dar și elementele specifice modului de exprimare a conținutului precedentului judiciar ca izvor de drept.

Teoria izvoarelor formale ale dreptului arată că identificarea acestuia este obligatorie, în absența punerii lui în relație cu circumstanțele istorice, sociale din diverse țări, care determină procesul de creare a dreptului.

Practica judiciară și precedentul judiciar sunt emanația autorității judiciare, fiind anterioare legii ca izvor de drept. Precedentul judiciar nu a avut același rol în toate sistemele juridice. Rolul său a variat de la o epocă istorică la alta, de la o țară la alta.

Am sesizat în doctrina juridică a Republicii Moldova și a României, în ultimii ani, existența unor opinii în sensul ridicării practicii judiciare și precedentului judiciar la rang de izvor de drept, idee, care se bazează pe o pretinsă superioritate a sistemului de *common-law*, bazat pe precedentul judiciar. Tot ce a dorit să releve doctrina a fost aducerea laolaltă a argumentelor, care aveau să întemeieze, din punct de vedere istoric, și ca apartenență la o familie de drept sau alta, a modului în care avea să fie perceput rolul creator al practicii judiciare și precedentului judiciar. O astfel de redimensionare a problemei își vădește azi actualitatea și raportarea la noua configurație europeană. Dobândirea de către România a statutului de membru cu drepturi depline și semnarea de către Republica Moldova a Acordului de asociere la Uniunea Europeană a pus în fața sistemelor de drept din ambele state problema să răspundă noilor exigențe impuse de interacțiunea celor două tradiții juridice care definesc mediul juridic european.

Faptul că legea, elaborată de puterea legislativă nu se confundă cu dreptul (ca dimensiune a fenomenului juridic) este o chestiune câștigată în teoria generală a dreptului. Autorii de față au arătat-o, subliniind că dreptul este un fenomen complex, la a cărui configurare iau parte atât autoritatea legislativă, cât și cea judecătorească, practicienii dreptului și justițiabilii.

În întregul său, problema ridicată în cuprinsul studiului nu poate fi redusă la câteva aspecte schematice. „Dreptul”, pe care-l „spune” judecătorul, nu se limitează la a fixa tiparul normei legale asupra faptului juridic, ci se extinde la explicarea și interpretarea legii, la completarea acesteia prin apelul la principiile dreptului, ajungând în final la soluția juridică, adaptată speței concrete deduse judecării.

Actualitatea temei este dată și de faptul că criza de legitimitate a legiuitorului, ori abuzul vădit al executivului cu privire la dreptul său de a legifera, ridică astăzi acțiunea creatoare a jurisprudenței în elaborarea și cizelarea normelor juridice, care de la o epocă la alta, de la o ordine juridică la alta, este prea complexă prin ea însăși, prea schimbătoare în procedeele sale și prea variată de la o familie de drept la alta.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemelor de cercetare.

Tratarea precedentului judiciar și a practicii judiciare în doctrină se face în contextul abordării științifice a subiectului izvoarelor de drept. Stricta referire la precedentul judiciar este binevenită doar după o scurtă abordare a noțiunii de izvor al dreptului și după aceasta în încercarea de a pune în lumină locul și rolul precedentului judiciar și a practicii judiciare în cadrul ansamblului de izvoare ale dreptului. Din aceste considerente ne vom referi la unele abordări istorice, doctrinare, urmând ca apoi să identificăm interesul științific al doctrinarilor contemporani față de studiul unuia dintre izvoarele dreptului și anume a precedentului judiciar.

Odată ce menirea dreptului este de a aduce ordine în raporturile sociale, este vital ca ceea ce numim noi izvor de drept să ocupe locul oportun în sistemul dreptului unui stat. Cu atât mai mult este importantă și ierarhizarea sau clasificarea izvoarelor dreptului, identificarea poziției fiecăruia dintre izvoarele dreptului întru înțelegerea ordinii în care sistemul de drept al statului alege să aplice o normă juridică sau alta.

Precedentul judiciar reprezintă piatra de temelie a dreptului comun, mijlocul conceptual care permite legii și justiției să fuzioneze într-un tot unitar. Valoarea inerentă a conceptului de ”precedent judiciar” este cea care presupune căutarea justiției [1, p. 36]. Concepția despre justiție poate fi identificată începând cu filozofii greci care priveau ”egalitatea” ca fiind cadrul justiției [2, p.389-390]. Aristotel este unul din cei mai influenți dintre gânditorii clasici greci în materia justiției. El definește justiția ca fiind proporțională cu egalitatea. Cerința esențială ar fi ca spețele similare să fie tratate în mod egal, altfel spus direct proporțional cu similitudinea dintre ele.

A fost formulată următoarea **problemă de cercetare**: elaborarea instrumentarului de identificare și fundamentare științifică a categoriei precedent judiciar din punct de vedere a Teoriei generale a dreptului; determinarea locului și rolului precedentului judiciar și jurisprudenței, practicii judiciare și celorlalte izvoare de drept în familia de drept comun și a

celei romano-germanice; argumentarea reconsiderării poziției precedentului judiciar în sistemul izvoarelor formale de drept, în sensul utilizării acestuia în scopul creării și interpretării unitare a normelor juridice.

Scopul și obiectivele tezei. Scopul declarat al cercetării îl constituie fundamentarea teoretică a conceptului de precedent judiciar din perspectiva teoriei generale a dreptului, identificarea locului și rolului practicii judiciare și a precedentului judiciar în sistemul de drept contemporan.

Teza analizează caracteristicile principale ale celor două familii juridice: romano-germanică și cea anglo-saxonă cu accent asupra precedentului judiciar în evoluția sa diacronică. Ne propunem traversarea unui itinerariu care ar cuprinde cercetarea esenței precedentului judiciar, a importanței acestuia pentru crearea dreptului în general, evidențierea diferențelor de abordare și tratare a precedentului judiciar și practicii judiciare din perspectiva celor două mari familii de drept, precum și impactul eventualei unificări normative în contextul lărgirii spațiului comun european asupra sistemului izvoarelor de drept în legislația europeană.

Teza de față conține un studiu al precedentului judiciar în cadrul sistemului de drept, al locului și rolului acestuia din perspectiva teoriei generale a dreptului și al modalităților în care rezultatele studiilor științifice din domeniul teoriei generale a dreptului exercită un impact concret asupra realității juridice, asupra aplicării legii în sistemul de drept romano-germanic și în cel anglo-saxon.

Ipoteza de bază a cercetării de față este că precedentul judiciar este un izvor de drept formal cu “drepturi depline” recunoscut de teoria generală a dreptului, iar în practică aceste “drepturi depline” de izvor de drept se diferențiază de la un sistem de drept la altul. Totuși realitatea zilei de astăzi indică asupra necesității revizuirii unor poziții doctrinare vis-a-vis de locul și rolul precedentului judiciar în sistemul izvoarelor de drept, evoluția societății marchează diferențe ce necesită a fi luate în seamă la reconsiderarea importanței precedentului judiciar pentru fenomenul de aplicare a legii în contextul unor fenomene precum este extinderea UE.

În baza abordărilor teoretice și formulărilor regăsite în doctrina de specialitate din Republica Moldova și România și din afară, am elaborat un studiu care are drept finalitate determinarea locului și rolului precedentului judiciar în sistemul izvoarelor de drept prin prisma abordărilor de teorie generală a dreptului, dar și prin prisma practicilor de domeniu regăsite în sistemul de drept romano-germanic și în cel anglo-saxon.

Din analiza sistematică a legislației în vigoare și a practicii judiciare, din studiul literaturii de specialitate națională și străină, din cercetarea diferitelor aspecte teoretice și practice în elaborarea prezentei teze se vor avea în vedere următoarele **obiective**:

- Efectuarea unei analize științifice a conceptului izvor de drept, a necesității de reevaluare a locului și rolului precedentului judiciar în sistemul izvoarelor formale ale dreptului;
- Analiza comparativă a izvoarelor dreptului în cadrul diferitelor sisteme de drept, corelația precedentului judiciar cu alte izvoare formale ale dreptului;
- Cercetarea istorică a izvoarelor dreptului cu privire specială asupra precedentului judiciar și practicii judecătorești;
- Fundamentarea teoretică a autorității precedentului judiciar în familiile de drept anglo-saxone și romano-germanice;
- Clarificarea științifică a coraportului dintre precedentul judiciar și jurisprudență, practicii judiciare în crearea dreptului;
- Cercetarea importanței deciziilor înaltei Curți de Casație de Justiție din România și a Curții Supreme de Justiție din Republica Moldova, cât și a Curții Constituționale în interpretarea și elaborarea normelor juridice;
- Cercetarea practicii Curții de Justiție a Uniunii Europene și CEDO în evidențierea deciziilor pronunțate de aceste instanțe în cadrul sistemelor de drept al Republicii Moldova și al României;
- Întemeierea teoretico-științifică a unei reconsiderări a locului și rolului precedentului judiciar și a practicii judiciare în sistemul izvoarelor formale ale dreptului.

Metodologia cercetării științifice. În realizarea cercetării au fost utilizate un șir de metode științifice cum ar fi: metoda istorică, logică (analiză inductivă și deductivă, generalizare, specificare, circumstanțiere, clasificare, definiții, etc.), sistemică, comparativă, cantitativă. Prin metoda istorică a fost reconstituită evoluția precedentului judiciar din perioada cea mai veche până în prezent; metoda logică a stat la baza studiului și a sintezei, care rezultă din formularea concluziilor și recomandărilor, evidențierea caracterelor și particularităților procedurilor instanțelor europene în pronunțarea unor hotărâri cu rol de izvor de drept; metoda cantitativă prezintă studierea și sistematizarea bazei normative, jurisprudențiale și doctrinare, naționale și internaționale, care scot în evidență rolul precedentului judiciar și a practicii judecătorești.

În cadrul analizei noastre am folosit surse bibliografice în limba engleză precum și valoroase resurse bibliografice din literatura moldovenescă și românească de specialitate.

Analizarea sistemului juridic englez, cu referințe comparative la ordinea noastră juridică, aduce elemente de noutate în cercetare, putând fi de folos, prin tematica pragmatică abordată, atât teoreticienilor, cât și practicienilor dreptului.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute rezidă în faptul că teza constituie un prim studiu în literatura de specialitate a României și Republicii Moldova de a

cerceta în mod sistemic precedentul judiciar, locul și rolul acestuia în sistemul izvoarelor formale ale dreptului, precum și argumentarea opiniei noastre asupra problematicii tratate, care fac împreună un tandem în cristalizarea ideii de reconsiderare a locului și rolului precedentului judiciar din perspectiva teoriei generale a dreptului și conturarea temeiurilor științifice de identificare a acestuia.

Tot în domeniul novator putem circumscrie abordarea precedentului judiciar din punct de vedere normativ, doctrinar și practic ca factor cu impact determinant asupra creării dreptului în diferite familii de drept.

Semnificația teoretică a lucrării derivă din rezultatele acestui demers științific, sintezele și analizele realizate pe parcursul investigațiilor dar și concluziile și recomandările pe care le aducem la finele lucrării. Toate acestea vor contribui la amplificarea și aprofundarea cunoștințelor teoretice privind izvoarele de drept, coraportul dintre elementele sistemului izvoarelor de drept, importanța precedentului judiciar din perspectiva sistemului de drept anglo-saxon și din perspectiva celui romano-germanic.

Valoarea aplicativă a tezei. Ideile științifice și concluziile cuprinse în conținutul tezei pot fi utilizate:

- în plan doctrinar-teoretic, ca material inițial pentru o abordare ulterioară a problematicii izvoarelor formale ale dreptului;
- în plan normativ-legislativ, în activitatea de legiferare, în procesul de reformare a legislației ce reglementează elaborarea normelor juridice și rolul precedentului judiciar și practicii judiciare în acest proces;
- în procesul didactic universitar la temele „Izvoarele dreptului” și „Tipologia sistemelor de drept”.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere constau în:

- Realizarea unui studiu sistemic al literaturii de specialitate, privitor la izvoarele dreptului, în general și a precedentului judiciar în particular, pentru a înlesni evidențierea rolului și locului acestora în sistemul izvoarelor formale ale dreptului, dar și lacunele întâlnite în reglementările naționale din domeniu;
- Realizarea unei analize comparative a izvoarelor dreptului în diferite sisteme de drept contemporan;
- Fundamentarea istorică, teoretică și practică a conceptelor de precedent judiciar și jurisprudență;
- Realizarea unei analize comparative a familiilor de drept romano-germanice și de drept comun precum și a rolului pe care îl joacă precedentul judiciar și practica judecătorească în cadrul fiecărui mare sistem de drept;

- Înaintarea de propuneri în definirea precedentului judiciar și reconsiderarea locului și rolului practicii judiciare și precedentului judiciar în crearea dreptului;

- Efectuarea fundamentării teoretice a autorității precedentului judiciar și a semnificației jurisprudenței în marile familii de drept și în practica CEDO și Curților Constituționale din România și Republica Moldova;

Rezultatele cercetării vor putea fi utilizate atât la dezvoltarea conceptului de izvor formal de drept, cât și la determinarea categoriilor de precedente judiciare care pot sta la baza modificărilor legislative sau a modului de interpretare a normelor juridice.

Implementarea rezultatelor științifice Concluziile tezei, elementele de noutate sunt utilizate în procesul de studii la predarea cursului Teoria generală a dreptului în cadrul Universității "Spiru Haret" din România.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Rezultatele cercetării au fost expuse și aprobate în cadrul conferințelor științifice naționale și internaționale, cele mai importante fiind următoarele:

1. Judicial precedent - source of law. Conferință internațională: *Challenges for Science and Research in the Crisis Era*. UAMS, vol. 1, Sibiu: Alma Mater, 2011, p. 119-121 (0, 61 c.a).

2. Sources of law - Judicial Precedent. Proceedings of the 3rd International Conference on Law and Social Order, Addleton Academic Publishers, New York, 2013, p. 158-164 (0,81 c.a).

3. Instrumente actuale de unificare a jurisprudenței instanțelor judecătorești în România. În: Materialele conferinței științifice "Tendințe actuale în dreptul public. Abordare juridică și filosofică", București: Editura Universitară, 2014, p.144-153 (1,07 c.a).

4. Aspecte privind evoluția sistemului de drept anglo-saxon. În: Materialele conferinței internaționale anuale ale tinerilor cercetători: Consolidarea statului de drept al Republicii Moldova în contextul evoluției sistemului internațional și proceselor integraționiste. Vol.II, În: Revista Drept Național și științe politice, Ediția a VIII-a, 3 iunie 2014, Chișinău, p.52-56 (0,43 c.a).

Publicațiile la tema tezei. Cercetările realizate, cu un volum total de 2,91 c.a. s-au concretizat în 9 publicații științifice (4 – în reviste științifice, 5 - în culegeri de lucrări ale conferințelor internaționale și o publicație în culegere de lucrări a unei conferințe naționale).

Volumul și structura tezei. 146 pagini de text de bază structurate în introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie cu 218 titluri, cuvinte-cheie și lista abrevierilor.

Cuvinte-cheie: precedent judiciar, jurisprudență, izvor de drept, sistem de drept, autoritate judecătorească.

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** este argumentată alegerea temei și actualitatea temei investigate, scopul și obiectivele lucrării, suportul metodologic, teoretico-științific și baza normativ-legislativă, noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, aprobarea rezultatelor.

Capitolul 1, intitulat "Descrierea situației în domeniul cercetării precedentului judiciar ca izvor de drept" este un capitol introductiv care conține ipotezele și abordările științifice ale celor mai titrați cercetători de pe plan internațional și din spațiul românesc cu referire la instituția precedentului judiciar. Sunt reflectate argumentele acestora vis-à-vis de rolul important al precedentului judiciar în sporirea calității actului de justiție și conține două compartimente:

În 1.1. **"Privire istorică asupra precedentului judiciar ca izvor de drept formal în cercetările doctrinare"** – sunt reflectate principalele abordări științifico-teoretice ale instituției precedentului judiciar reflectându-se viziunile autorilor din spațiul internațional vis-à-vis de rolul și funcțiile îndeplinite de precedentul judiciar în sistemul de drept anglo-saxon, dar și vis-a-vis de efectele pe care le are extinderea ariei de aplicare a precedentului judiciar la alte sisteme de drept.

Astfel, Sir Edward Coke a fost cel mai puternic om de știință și de drept al acestui sistem de *common-law* bazat pe precedent. Edward Coke definește legea ca "perfectiunea artificială a rațiunii" care încorporează un dialect juridic de experiență și precedent de-a lungul timpului [3, p.200]. Un judecător este constrâns de precedent să aplice legea într-un mod egal, în vreme ce o perfecționează neîncetat, studiind precedentele și împrejurările noilor cauze.

Sir William Blackstone, continuând tradiția lui Coke vorbește despre funcția de căutare a justiției pe care o are precedentul: "Este o regulă stabilită să se respecte precedentele anterioare, în situația în care aceleași probleme sunt în litigiu în așa fel încât să se păstreze balanța justiției egală și echilibrată și nu supusă oscilațiilor ce apar cu opinia fiecărui judecător" [4, p.48]. Carter J. C. [5, p. 65] definește precedentul ca fiind "obicei autentificat".

Autoritatea precedentului nu provine din acordul său cu filosofia sau cu simțul realității, nici din faptul că este just ci din faptul că a fost creat, afirmă Gray J.C [6, p. 28]. Duxbury N. [7, p. 3] susține că autoritatea precedentului derivă mai mult din modul în care judecătorii se consideră obligați să urmeze precedentul decât din forța legală a deciziilor anterioare. Cross și Harris [8, p.3], observă că "trăsătura specifică a doctrinei engleze a precedentului este natura sa puternic coercitivă".

În ceea ce privește activitatea instanțelor, a judecătorilor în crearea precedentelor, în dezvoltarea sistemului anglo-saxon pionul principal a fost judecătorul susține Dainow J. [9, p. 425] Blackstone W. [3, p. 34] teoretician din sec. XVIII, a introdus teoria declarativă a legii, afirmând că judecătorii nu fac legea, ci doar, pe baza regulilor precedentului, descoperă și declară legea care a existat dintotdeauna. Această teorie este contrazisă de Elliot C. și Quinn F. [10, p. 57] care susțin că în situația în care operațiunea precedentului este știința precisă despre care vorbește Blackstone, un număr mare de cazuri în instanțele superioare nu ar mai ajunge deloc în instanță.

Dworkin R. afirmă că judecătorii nu au cu adevărat libertatea să creeze legea și că ei recurg mai întâi la cazurile anterioare și din acestea deduc principiile posibil aplicabile speței deduse spre judecată [11, p. 86].

Teoreticienii critici, precum Kairys D. [12, p. 126] au un punct de vedere diferit. Ei afirmă că judecătorii au o libertate considerabilă în cadrul doctrinei precedentului. Kairys sugerează că nu există raționament juridic în sensul unei metode logice, neutre de determinare a regulilor și a rezultatelor din ceea ce s-a întâmplat anterior. El afirmă că deciziile sunt de fapt bazate pe ”o combinație complexă de factori sociali, politici, instituționali, de experiență și personali”.

În mod similar, Griffith J. [13, p. 93] afirmă că judecătorii își întemeiază deciziile pe ceea ce consideră a fi interesul public, dar că punctul lor de vedere în ce privește acest interes este dictat de trecutul lor și de poziția pe care o au în societate.

Waldron [14, p.77] este de acord cu faptul că judecătorii își exercită puterea de apreciere și că sunt influențați în alegeri de considerații politice și ideologice. El scoate în evidență faptul că a fi judecător în primul rând presupune un angajament față de valorile care înconjoară sistemul juridic: recunoașterea supremației Parlamentului, importanța precedentului, obiectivitatea, siguranța și interesul public. Un proces cu jurați în *common-law* lasă stabilirea faptelor în sarcina acestora, astfel încât tehnica juridică de a le reduce puterea a fost menită să lărgască scopul problemelor legale care cădeau în sarcina judecătorului [31, p.15]

1.2. Interesul științific față de precedentul judiciar în doctrina contemporană din spațiul românesc analizează principalele viziuni ale celor mai importanți teoreticieni din spațiul românesc – Republica Moldova și România – asupra fenomenului precedentului judiciar. Aici este prezentat un ansamblu de abordări teoretice generale în raport cu instituția precedentului judiciar și posibilitatea considerării acestuia în calitate de izvor de drept chiar și în sisteme de drept din afara sistemului de drept anglo-saxon. Este argumentată natura juridică a interesului științific pe care-l prezintă instituția precedentului judiciar pentru teoreticienii și practicienii din România și Republica Moldova care nu fac parte din sistemul de drept anglo-saxon și care la nivel normativ nu au consacrat precedentul judiciar ca izvor de drept.

Lucrările științifice redactate de savanți moldoveni – Aramă E. *Istoria dreptului românesc*, Avornic Ghe. *Teoria generală a dreptului*, Baltag D., Guțu A. *Teoria generală a dreptului. Curs teoretic*, Negru A., Negru B. *Teoria generală a dreptului și statului*, Smochină A. *Istoria universală a statului și dreptului* etc. și români – Deleanu I. *Ficțiunile juridice*, Craiovan I. *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*, Humă I. *Introducere în studiul dreptului*, Popa N. *Teoria generală a dreptului*, Piperea Ghe. *Precedentul judiciar și aplicabilitatea directă în dreptul intern a reglementărilor comunitare europene*, Vonică R. *Introducere generală în drept*, Vrabie G. Popescu S. *Teoria generală a dreptului*, Djuvara M. Bereceanu B, Ioan M. *Teoria generală a dreptului*, Văllimărescu A. *Tratat de ebciclopedia dreptului*, reprezintă baza cercetărilor efectuate.

Vom menționa teoria lui François Génys promovată în lucrarea sa "Science et technique en droit privé positif", conform căreia legea nu este singurul izvor al dreptului fiind în imposibilitatea de a face față tuturor nevoilor societății. Această teorie se bazează pe următoarele considerente: legea nu poate prevedea totul și este imperfectă prin însăși natura ei; în măsura în care legea a statuat trebuie interpretată ținându-se seama de voința legiuitorului și dacă legea nu a prevăzut și în lipsa unui obicei, judecătorul va proceda prin libera cercetare științifică. Libera cercetare științifică se referă la căutarea soluției în natura pozitivă a lucrurilor, și se va baza pe elemente obiective și științifice. În sprijinul acestei teorii voi cita art. 12 alin. 3 din CPC al Republicii Moldova : "În cazul inexistenței normei de drept care să reglementeze raportul litigios, instanța judecătorească aplică norma de drept care reglementează raporturi similare (analogia legii), iar în lipsa unei astfel de norme se conduce de principiile de drept și de sensul legislației în vigoare (analogia dreptului). Nu se admite aplicarea prin analogie a normei de drept care derogă de la dispozițiile generale, restrânge drepturi sau stabilește sancțiuni suplimentare."

Pentru a rezuma acest paragraf vom preciza faptul că izvoarele dreptului ocupă un loc deosebit în sistemul științelor juridice, contribuind la fortificarea legislației într-un stat de drept. Aplicabilitatea izvoarelor de drept depinde, în mare măsură, de nivelul reprezentărilor teoretice despre ele. Astfel, știința juridică este chemată întotdeauna să cerceteze condițiile de existență ale lor, iar practica judiciară, la rândul ei, să realizeze propunerile savanților în domeniu, în scopul creării unui sistem dinamic de funcționare efectivă a izvoarelor de drept.

2. Conceptualizarea precedentului judiciar ca izvor de drept din perspectivele teoriei generale a dreptului tratează aspecte ce țin de evoluția istorică a instituției precedentului judiciar, cu unele referințe la felul în care importanța acestuia a variat de la o perioadă istorică la alta, atât în sistemul de drept anglo-saxon, cât și în sistemul de drept romano-germanic. Tot aici sunt regăsite analize ale corelației dintre diferite izvoare ale dreptului din perspectivă doctrinară,

enuunțarea unor argumente privind delimitarea jurisprudenței de precedentul judiciar din punctul de vedere al sensului acordat fiecăreia dintre aceste noțiuni/sintagme.

În 2.1. **Evoluția instituției precedentului judiciar** – se cercetează diverse abordări istorice ale fenomenului precedentului judiciar. Sunt evidențiate caracterele pe care trebuia să le îmbine precedentul judiciar în diferite etape istorice de dezvoltare a societății pentru ca acesta să fie considerat izvor de drept. Sunt reflectate abordările teoreticienilor contemporani diferitelor etape de dezvoltare și manifestare practică a instituției precedentului judiciar, precum și semnificația acestora pentru instituția precedentului la etapa contemporană.

Atunci când ne referim la o cercetare a precedentului judiciar, fără doar și poate că este oportun să pornim o atare abordare de la sistemul de drept anglo-saxon care este cel în care precedentul s-a regăsit în calitate de izvor de drept în varianta originală. În acest context, menționăm că sistemul de drept anglo-saxon (*Common-Law*) reprezintă un mare sistem juridic contemporan, fiind produsul unei evoluții îndelungate. Precedentul judiciar a fost abordat în cadrul sistemului de drept anglo-saxon din perspectivă istorică evolutivă.

Nu se poate abstractiza faptul că rolul și funcțiile precedentului și a practicii judiciare, în general, au fost diferite în funcție de etapa istorică de dezvoltare a societății, iar astăzi diferențele se păstrează și ies la iveală atunci când se încearcă a suprapune diferite sisteme de drept.

2.2. **Corelația precedentului judiciar cu alte izvoare formale ale dreptului** – include câteva paragrafe, fiecare dintre ele aducând câteva clarificări suplimentare de natură teoretică vis-à-vis de instituția precedentului judiciar în cadrul sistemului izvoarelor dreptului. Este realizată prezentarea și analiza teoretică a fiecărui izvor de drept recunoscut ca atare de știința Teoriei generale a dreptului. Tot din perspectiva Teoriei generale a dreptului este abordată și instituția precedentului judiciar, fiind incluse aici mai multe viziuni ale specialiștilor din domeniu asupra locului și rolului precedentului judiciar în sistemul de izvoare ale dreptului din perspectivă teoretică. Se continuă ideea integratoare a izvoarelor dreptului din perspectivă teoretică punându-se accentul pe corelația dintre precedentul judiciar și alte izvoare ale dreptului precum legea, cutuma etc.

Astfel, cutuma, obiceiul juridic sau obiceiul pământului, presupune pe de o parte uz, o practică veche și de necontestat a justițiabililor și, pe de altă parte, ilustrează ideea că norma implicată nu poate fi contrazisă de cei interesați. Obiceiul, sub forma unor datini, tradiții și practici cu caracter moral sau religios, a reprezentat modalitatea principală de ordonare a relațiilor sociale și de influențare a acțiunii umane în comuna primitivă. În formă de obicei juridic a continuat să aibă un rol social și ulterior. Ponderea și importanța acordată de către autoritățile statale obiceiului juridic a variat de la o epocă la alta dar a continuat să își mențină și

ulterior rolul social. Dreptul cutumiar a avut o importanță majoră și pentru Moldova. Istoria dreptului românesc cunoaște obiceiul ca izvor al dreptului geto - dac, care s-a menținut în anumite limite și după cucerirea romană [15, p. 7]. Obiceiul juridic, deși extrem de rar, mai continuă să acționeze și în zilele noastre. El nu constituie un izvor de drept important în statele ce țin de civilizația juridică romano-germanică.

Doctrina (știința dreptului) își are originea în operele jurisconșuților romani. Ca izvor de drept, știința juridică a fost mai mult recunoscută în epoca antică și cea medievală. Opiniile juriștilor reprezintă simple consultații în sistemul de drept al Republicii Moldova și al României, lipsindu-le caracterul obligatoriu; acestea nu intră în categoria izvoarelor dreptului. Rolul jurisprudenței poate fi privit astfel: interpretează dreptul, astfel conducând la aplicarea unitară a legii, dă viață dreptului abstract, surprinzând dreptul în dinamica sa, completează textele de lege suplind lacunele, conducând la noi construcții juridice prin procedeul analogiei, inspiră legiuitorul și contribuie la abrogarea dispozițiilor desuete sau contradictorii, poate promova acțiuni noi în justiție, în absența unor dispoziții normative care să le reglementeze [16, p. 82].

Contractul normativ este și el unul din izvoarele cu sferă mai restrânsă ale dreptului. Contractul rezultă din norme juridice și se face în strictă conformitate cu ele. Există totuși o categorie de contracte care nu privesc nemijlocit drepturile și obligațiile unor subiecte de drept determinate, deci nu reglementează raporturi juridice concrete, ci au în vedere reglementări cu caracter general ce stabilesc anumite norme de conduită. Ele poartă denumirea de contracte normative și, în această calitate, au rolul de izvoare de drept [17, p. 237]. Într-adevăr, spre deosebire de contractele concrete care stabilesc drepturi și obligații în sarcina subiecților, istoria dreptului cunoaște forma convențională a creării normelor juridice, situație în care drepturile și obligațiile se manifestă ca reguli de conduită – norme juridice obligatorii pentru părți, în comportamentul lor [18, p. 189].

Actul normativ juridic ocupă locul central în sistemul izvoarelor dreptului, importanța sa își găsește explicația atât prin cauze istorice, cât și prin rațiuni care țin de trăsăturile lui de conținut și de formă în raport cu celelalte izvoare.

În 2.3. **Fundamentarea teoretică a autorității precedentului judiciar** – sunt cercetate și reflectate diverse categorii de precedente judiciare din perspectivă doctrinară, așa cum le clasifică doctrina de specialitate, este clarificată delimitarea științifică dintre precedentul judiciar și jurisprudență, întrucât vorbirea curentă a multora ce fac parte din categoria profesiilor juridice deseori egalează aceste noțiuni, ceea ce nu este adevărat din punct de vedere științific și lingvistic. Tot acest compartiment expune fundamentele teoretice ale autorității precedentului judiciar în calitate de izvor de drept, precum și rolurile ce revin judecătorilor și juriilor în funcționarea instituției precedentului judiciar în sistemul de drept anglo-saxon.

Se arată că în orice sistem bine dezvoltat, așa cum este cel al Angliei contemporane, precedentele declarative sunt mult mai numeroase decât cele originale deoarece legea este deja stabilită pentru majoritatea situațiilor și deciziile judecătorești sunt de aceea doar declarații ale principiilor pre-existente [30, p. 31]

Sunt aduse în atenție diverse posibile criterii de clasificare a precedentelor judiciare, analizând totodată caracterele și condițiile ce trebuie întrunite pentru încadrarea precedentului judiciar într-o categorie științifică sau alta. În plus sunt analizate efectele fiecărei categorii de precedente.

Se clarifică din punct de vedere lingvistic necesitatea delimitării fenomenelor desemnate prin cele două noțiuni: precedent judiciar și jurisprudență. Acest lucru a devenit necesar în virtutea faptului că practica demonstrează nesocotirea diferenței de sens, ceea ce duce la înțelegerea eronată a acestor fenomene.

Sunt prezentate temeiurile în baza cărora precedentul judiciar dobândește autoritatea identică sau superioară chiar legii în sistemul de drept anglo-saxon, cu reflectarea ulterioară a acelorași temeiuri în sistemul de drept romano-germanic, care la etapa actuală se arată tot mai dispus să recepționeze regula de recunoaștere a precedentului judiciar în calitate de izvor de drept.

2.4. - Rolul judecătorilor și juriilor în funcționarea instituției precedentului judiciar – vine să prezinte subiectele care participă nemijlocit la nașterea precedentului judiciar, accentuând totodată și rolul ce revine acestora – judecătorilor și juraților.

Abordarea instituției precedentului judiciar implică, de asemenea tangențial și chiar esențial multiple aspecte relevante pentru funcționarea sistemului de drept anglo-saxon sau a altui sistem de drept. Această multitudine de aspecte duce la punerea în lumină a felului în care acest izvor de drept exercită influență asupra cadrului legal și a raporturilor juridice în societate. De aceea am considerat oportună abordarea aspectului instituțional și prin evidențierea rolului corespunzător ce revine judecătorilor și juraților în sistemul de drept anglo-saxon – cel mai relevant exponent al precedentului judiciar în calitatea sa de izvor principal de drept. Astfel, împărțirea funcțiilor judiciare între judecător și juriu creează o dificultate în teoria precedentului care necesită o anumită considerație. Se afirmă de obicei că toate întrebările de fapt sunt pentru juriu, și toate întrebările de drept pentru judecător. Precedentele originale pot fi considerate ca răspunsuri la întrebări de fapt, transformându-le pentru viitor în întrebări pure de drept. Astfel de precedente nu sunt și nici nu pot fi create de juriu în locul judecătorilor. Nici un juriu nu răspunde la o chestiune de principiu, pronunță decizii, dar nu motivații, decide *in concreto*, nu *in abstracto*. În acest sens, acțiunea judiciară a juriilor diferă fundamental de cea a judecătorilor [19, p. 52]. Judecătorii decid cu privire la principiu, ori de câte ori acest lucru este posibil; ei

formulează *ratio decidendi* care subliniază decizia lor, urmăresc generalul și abstractul, în loc de a adera la concret și individual.

În capitolul 3 – **Locul și rolul precedentului judiciar în sistemul de drept contemporan** – sunt analizate formele în care se manifestă precedentul judiciar ca izvor de drept în diferite sisteme de drept, în cel anglo-saxon și în cel romano-germanic în mod principal, dar și în alte sisteme de drept. La fel de importantă este reflectarea manifestărilor precedentului judiciar în practica juridică din Republica Moldova și România.

În 3.1. - **Precedentul judiciar în sistemul de drept comun** – sunt prezentate și evidențiate formele de manifestare a precedentului judiciar în calitatea sa de izvor de drept anume în sistemul de drept anglo-saxon, sunt analizate condițiile în care hotărârile judecătorești devin precedente și cum se raportează aceste precedente la practica de aplicare a dreptului în statele cu sistem de drept anglo-saxon.

Confruntarea doctrinară între sisteme nu trebuie privită cu dezaprobare, deoarece ea s-a dovedit foarte productivă, aceasta sprijinindu-se pe o constatare realistă: ceea ce a prevalat întotdeauna în a explica primatul uneia sau altuia dintre izvoarele dreptului n-au fost rațiuni abstracte de ordin logic, prețiozități științifice, ci, simplu, temeuri de factură socio-istorică. Tocmai de aceea, se spune cu tărie astăzi, că ar fi absurd a pretinde să se știe care dintre cele două sisteme își probează cel mai bine perfecțiunea, pentru că, doar ignorând istoria fiecărui popor se poate vorbi de un drept ideal. Altfel, fiecare dintre ele va veni cu argumentele pe care le va socoti suficiente: pe de o parte, în favoarea fiecărei țări de tradiție continentală va motiva certitudinea legii, iar, pe de altă parte, statele de *common-law* ar invoca marea fidelitate față de obiceiuri, percepute ca răspunsuri la aspirațiile imediate ale poporului.

Ca izvoare de drept pozitiv, legea și hotărârile judecătorești își au locul în ambele sisteme de drept, dar importanța lor este foarte diferită. Nu conduce la înțelegerea celor două familii de drept să spunem că diferența este doar una de grad.

În ciuda faptului că legislația se regăsește în dreptul anglo-saxon și fără să ținem cont de importanța deciziilor judecătorești într-o țară cu sistem romano-germanic, diferența fundamentală în natura celor două sisteme continuă să se exprime în multe alte modalități. Statutele în Anglia și hotărârile care creează dreptul în Franța nu au adus nici o schimbare în clasificarea familiilor de drept respective. Din contră, importanța diferenței dintre cele două familii de drept este confirmată de o examinare a materialelor doctrinare, educația juridică și modalitățile de cercetare ca și de organizarea și funcționarea sistemelor lor legale [20, p. 427].

Ca urmare a importanței relative a legislației și a hotărârilor judecătorești în cele două familii de drept apare un număr de alte consecințe esențiale printre care trebuie menționate natura și locul materialelor doctrinare, educația juridică și cercetarea.

În 3.2. - **Semnificația precedentului judiciar în sistemul de drept romano-germanic** analizăm felul în care instituția precedentului judiciar a evoluat în cadrul sistemului judiciar și care este raportul dintre lege ca izvor principal de drept și precedentul judiciar în sistemul intern de drept al statelor dar și în dreptul internațional.

Sunt aduse de asemenea unele specificații de natură teoretico-practică în raport cu funcționarea precedentului judiciar ca izvor de drept în anumite state în care s-au infiltrat din anumite motive istorice caracterele sistemului de drept anglo-saxon și nu numai.

Familia sistemelor de drept de factură romano-germanică sau continentală, denumită și latino-continentală [21, p. 119] include sistemele de drept din state ca Franța, Germania, Grecia, Italia, Spania.

Ceea ce se promovează în aceste sisteme este o ordine juridică caracterizată de primatul procesului legislativ și a creației sale [22, p. 328], aici izvorul de drept cu semnificația juridică cea mai înaltă fiind legea. Sistemele de drept de tradiție romano-germanică sunt, la rândul lor, grupate în alte două categorii: pe de o parte, sisteme cu o pronunțată influență a dreptului francez (Belgia, Luxemburg, Olanda, Portugalia, Spania, Venezuela, Porto Rico), pe de altă parte, sisteme de inspirație germanică (Elveția, Italia, Grecia, Rusia, China, Brazilia); România se încadrează în prima dintre aceste categorii. Evoluția sistemului de drept romano-germanic a ajuns actualmente la o etapă care duce la ideea de mondializare juridică [23, p. 26].

În sistemul romano-germanic, instanțele nu sunt ținute să urmeze deciziile judecătorești anterioare. Fiecare decizie nouă trebuie să fie bazată pe autoritatea textului de lege care oferă baza continuității și stabilității. Acest lucru nu exclude pronunțarea aceleiași soluții într-o speță ulterioară, pentru că același text și aceleași considerente au condus la aceeași concluzie. Totuși, nu există regula precedentului obligatoriu; fiecare speță trebuie decisă pe baza autorității inițiale a legii și decizia trebuie motivată. O instanță nu poate statua o decizie de natură să fie o regulă generală.

În unele țări, precum Franța și Belgia, practica s-a consolidat în sensul în care atunci când pentru o anumită speță s-a pronunțat aceeași decizie în mod consecvent de un număr considerabil de ori, devine „*jurisprudențe constante*” și e considerată obligatorie pentru spețele viitoare. Acest lucru ajută la stabilizarea interpretării legii. În plus, după o a doua „casare” de către cea mai înaltă Curte de Apel din aceste două țări, instanța în grad inferior este obligată să accepte soluția pronunțată [24, p. 98]. În cele din urmă, pentru anumite aspecte există foarte puține prevederi legislative, de exemplu, în Franța, legate de responsabilitatea civilă pentru delictes sau cvasidelictes. Astfel, elaborarea de reguli mai detaliate este în mod necesar delegată hotărârilor instanțelor în anumite cazuri.

În țările cu sistem romano-germanic, tratatele și comentariile autorilor de studii juridice sunt în general exprimate în forma expunerilor sistematice și a discuțiilor despre principiile juridice mari. Aceste lucrări formulează teorii generale despre codurile și legislația de bază, în legătură cu evoluția sistemului juridic ca un întreg.

În 3.3. - **Locul și rolul precedentului judiciar în sistemul de drept al Republicii Moldova** – se analizează instrumentele juridice care reflectă influența instituției precedentului judiciar asupra practicii de aplicare a dreptului în sistemul de drept din spațiul moldovenesc.

Sunt reflectate pentru început unele aspecte generale privind necesitatea abordării subiectului precedentului judiciar raportat la sistemul de drept al Republicii Moldova.

Este realizată analiza reglementărilor în vigoare pe teritoriul Republicii Moldova care reflectă recunoașterea efectelor instituției precedentului judiciar în raporturile juridice de pe teritoriul statului, în mod special se analizează efectele hotărârilor interpretative date de către Curtea Constituțională și încadrarea acestora în caracterele juridice ale precedentului.

Sunt aduse în atenție reglementări din domeniul dreptului penal și procesual penal care reflectă aplicarea în practică a instituției precedentului judiciar și aduce argumente pro și contra recunoașterii calității de izvor de drept în domeniul dreptului penal și procesual penal precedentului judiciar.

Deși Republica Moldova are un sistem de drept din familia romano-germanică, astăzi în cadrul izvoarelor dreptului aplicabile pe teritoriul statului este inclus și precedentul judiciar, deși în doctrină disputele referitor la recunoașterea precedentului în calitate de izvor de drept mai există. Există de fapt domenii în care aplicarea și considerarea precedentului în calitate de izvor de drept este indubitabilă, în același timp existând și arii în care recunoașterea precedentului ca izvor de drept este cu rezerve din partea specialiștilor de domeniu. Realitatea juridică dovedește că precedentul este izvor de drept inclusiv în sistemul de drept al Republicii Moldova, deși poziția acestuia în sistemul de izvoare ale dreptului nu poate fi comparată cu cea a legii.

3.4. - **Precedentul judiciar în sistemul de drept al României** – analizează unele reglementări vitale în vigoare pe teritoriul României care, la fel ca și în cazul Republicii Moldova, reflectă în practică aplicarea instituției precedentului judiciar. Este analizată instituția recursului în interesul legii prin prisma reglementărilor procesual-civile în vigoare pe teritoriul României, tot aici făcându-se referire și la hotărârile Curții Constituționale a României dar și la alte proceduri specifice reglementate de Codul de Procedură Civilă a României care dovedesc recunoașterea practică a calității de izvor de drept precedentului judiciar.

Sunt analizate temejurile juridice de recunoaștere a calității de precedente judiciare ale hotărârilor CEDO și Curții de Justiție a UE pe teritoriul statelor membre a Uniunii Europene.

În contextul actualei configurații a Europei, sistemul juridic românesc a trebuit să răspundă cerințelor impuse de interacțiunea celor două sisteme legale, romano-germanic și *common-law*, care definesc mediul juridic european. Deși nu este recunoscut în sistemul judiciar românesc, precedentul judiciar își face simțită prezența frecvent în activitatea judiciară atât prin intermediul hotărârilor pronunțate de CEDO și CJCE, care, conform art. 11 și art. 20 din Constituția României fac parte din dreptul intern alături de tratatele ratificate de România, cât și prin hotărârile pronunțate de instanțele judecătorești naționale.

În practică, ÎCCJ a început deja să dea efect principiului precedentului judiciar, respingând recursuri doar pentru simplul motiv că, în cazuri identice sau similare, Curtea s-a mai pronunțat și nu există motive serioase să se revină asupra acestor soluții precedente. Soluțiile jurisprudențiale pronunțate în astfel de cazuri sunt obligatorii *erga omnes*, și nu numai la cazul concret soluționat, deci sunt norme obligatorii de drept [25].

În plus, pentru asigurarea uniformității aplicării legii în procesul de fuziune a legislației interne cu cea a Uniunii Europene, Noul Cod de Procedură Civilă stipulează că dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și cod, au prioritate reglementările internaționale, cu excepția cazului în care prezentul cod conține dispoziții mai favorabile (art. 3, alin. (2)).

Activitatea instanțelor judecătorești din România cunoaște instituții aidoma precedentului judiciar, deși în normele legale în vigoare acesta nu este consacrat ca izvor de drept. Similar cazului Republicii Moldova, activitatea Curții Constituționale a României are elemente ce indică regăsirea ideii de precedent constituțional cu efect obligatoriu pe viitor pentru toate instanțele din țară. Astfel, vis-a-vis de jurisprudența Curții Constituționale a României, este de subliniat că, potrivit art. 11 alin. (3) Legea 47/1992, deciziile Curții Constituționale sunt publicate în Monitorul Oficial și, de la data publicării, ele sunt general obligatorii și se aplică doar pentru viitor [26], ceea ce face să se regăsească toate elementele caracteristice unei norme generale și imperative. Iar de aici deducem că jurisprudența Curții Constituționale – spre deosebire de jurisprudența instanțelor, dar asemănător deciziilor pronunțate de către Secțiile Unite ale Înaltei Curții de Casație și Justiție în soluționarea recursurilor în interesul legii – constituie izvor de drept, deciziile pronunțate făcând corp comun cu Constituția pe care Curtea o interpretează.

În dinamica realităților lumii de azi, dreptul este provocat și el, inevitabil, la schimbare și, în special, la adaptarea vechilor concepte și principii la noile nevoi ale societății. Au apărut astfel, controversate, curente, polemici și doctrine în varii domenii ale dreptului. Una dintre temele controversate este și aceea a regimului juridic al jurisprudenței ca izvor de drept, mai ales în cadrul noii ordini juridice a Uniunii Europene. Astfel, plecând de la dreptul intern al statelor europene, sistemul juridic unional a înglobat diversitatea formelor și instituțiilor statelor

componente, adăugând specificul și unicitatea juridică datorate unei activități nou create, rezultate ca urmare a adaptării și inovării structurilor clasice de drept la atipicul funcționării entității suprastatale care este Uniunea Europeană [27].

Referindu-ne la activitatea Curții de Justiție a Uniunii Europene vom menționa faptul că întreaga ordine juridică comunitară se întemeiază pe principiile efectului direct și priorității dreptului european asupra dreptului intern. În conformitate cu prevederile Tratatului de la Lisabona (Tratatul de la Lisabona a fost semnat de statele membre UE la 13 decembrie 2007 și a intrat în vigoare la 1 decembrie 2009. Tratatul amendează Tratatul privind Uniunea Europeană, cunoscut ca Tratatul de la Maastricht și Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene - cunoscut ca Tratatul de la Roma. În acest proces, Tratatul de la Roma a fost redenumit în Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene), Curtea de Justiție interpretează legislația europeană pentru a se asigura că aceasta se aplică unitar în toate țările Uniunii Europene. De asemenea, soluționează litigiile juridice dintre guvernele statelor membre și instituțiile europene. Persoanele fizice, întreprinderile sau organizațiile pot, la rândul lor, să aducă un caz în fața Curții de Justiție [28], atunci când consideră că le-au fost încălcate drepturile de către o instituție europeană.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Scopul principal al investigației noastre îl constituie fundamentarea conceptului de precedent judiciar din perspectiva teoriei generale a dreptului, identificarea locului și rolului precedentului judiciar în sistemul izvoarelor formale ale dreptului. În urma analizei și generalizării materiei expuse în teză, formulăm următoarele concluzii:

1. Analiza demersurilor teoretice în doctrina juridică, în materia de izvoare ale dreptului, în general, și a precedentului judiciar, în particular, ne-au adus la conturarea următoarelor trăsături ale precedentului judiciar și practicii judiciare: emană de la o autoritate publică; are un caracter oficial; are forță juridică obligatorie pentru cazuri concrete; este anterioară legii, sub aspectul apariției sale; are caracter evolutiv, dinamic, imprimat de nevoile sociale, a avut și are un rol creator de drept; are rol în interpretarea și aplicarea legii, completează legea când este lacunară.

2. Analiza comparativă a izvoarelor dreptului ne-au permis să ajungem la concluzia, că în sistemele de drept, care plasează legea în vârful ierarhiei izvoarelor de drept, în funcție de gradul de exprimare corectă și optimă a normei legale, judecătorului îi revin diferite sarcini. Judecătorul, căutând nu doar să rezolve cazul concret, ci și să coordoneze decizia cu celelalte decizii judiciare, va asigura în acest mod o unitate și o coerență deciziilor date, va desprinde anumite idei directoare în procesul de înfăptuire a justiției.

3. Cercetarea istorică a izvoarelor formale ale dreptului, ne-au permis să concluzionăm, că izvoarele ocupă un loc deosebit în sistemele de drept naționale, contribuind la fortificarea legislației într-un stat de drept. Eficacitatea izvoarelor în procesul de creare a dreptului depinde, în mare măsură, de nivelul reprezentărilor teoretice despre ele. Astfel, știința juridică este chemată să cerceteze și să argumenteze condițiile de existență ale precedentului judiciar, iar practica de aplicare a normelor juridice, la rândul ei, să realizeze propunerile oamenilor de știință în domeniu în scopul creării unui sistem dinamic de funcționare efectivă a izvoarelor de drept.

4. Fundamentarea teoretică a autorității precedentului judiciar ne permite să menționăm, că în doctrină urmează a statua două forme de bază ale precedentului judiciar, și anume: precedentul judiciar creator de drept (în familia de drept comun), și precedentul judiciar interpretativ (în familia romano-germanică). Doctrina de specialitate definește și clasifică precedentele judiciare în funcție de mai multe criterii, la catalogarea fiecărui precedent, fiind foarte importantă poziția instanței, care a adoptat hotărârea în ierarhia sistemului organelor judecătorești. Considerăm necesar și de o actualitate deosebită ca în rezultatul reevaluării locului

și rolului precedentului judiciar în sistemul izvoarelor dreptului, în cadrul teoriei generale ale dreptului să fie formulată următoarea definiție a precedentului judiciar: *Precedentul judiciar este izvorul de drept emanat de la puterea judecătorească cu caracter de obligativitate viitoare pentru instanțele judecătorești, care prin intermediul normelor creatoare sau interpretative de drept ce le cuprinde asigură funcția normativ-compensatorie a sistemului legislativ al statului* [29, p.120].

5. Dreptul contemporan al României și Republicii Moldova nu acordă practicii judiciare calitatea de izvor de drept, pentru că potrivit principiului separației puterilor în stat și al legalității puterea judecătorească nu este competentă să legifereze, ci doar să aplice legea, care este edictată de parlament. Hotărârea pronunțată de judecător într-o cauză are forță obligatorie numai pentru cazul dat, nu și pentru alte cauze similare.

6. Ultimele schimbări produse astăzi în societate, odată cu aplicarea sistemului european de apărare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, dar și jurisprudența CEDO, au determinat cercetătorii să studieze aprofundat precedentul judiciar ca izvor de drept, pentru a stabili un mecanism eficient de aplicare a lui și a adopta actele normative necesare, care să clarifice aspectul respectiv. Aici ar fi de adăugat inevitabilitatea efectelor globalizării, europenizării asupra sistemului de izvoare de drept recunoscute ca atare de doctrina de specialitate dar și în plan normativ.

7. Cercetând practica Curții de Justiție a Uniunii Europene și CEDO putem menționa, că una dintre funcțiile primordiale ce revine precedentului judiciar și care este în stare să concentreze atenția cercetătorilor asupra acestui izvor de drept, este capacitatea acestuia de a identifica lacunele cadrului legislativ și normativ, incoerența și deficiențele acestuia și, prin urmare, să ofere soluțiile necesare pentru depășirea acestora, pentru actualizarea legislației și perfecționarea continuă a acesteia. De aici și funcția normativ-compensatorie care revine precedentului judiciar în calitatea sa de izvor de drept.

8. Precedentul judiciar astăzi nu mai reprezintă izvorul de drept cu influențe primordiale exclusive numai în cadrul sistemului de drept anglo-saxon, acesta își extinde treptat aria de acțiune influentă în sistemul izvoarelor de drept, ceea ce determină teoria generală a dreptului să reconsidere locul și rolul precedentului judiciar în sistemul izvoarelor dreptului din punct de vedere teoretico-științific.

În contextul celor enunțate și argumentate în teză, propunem operarea următoarelor **recomandări**:

1. Prima rațiune, avută în vedere, este cea de a vedea cât de importantă este astăzi reconsiderarea rolului precedentului judiciar și practicii judiciare în sistemele de drept din cadrul familiei romano-germanice, cunoscut fiind faptul că orientarea majoritară a doctrinei autohtone

este situarea precedentului judiciar și practicii judiciare într-un raport de subordonare față de lege. Însă, nu trebuie omise și puncte de vedere, care afirmă contrariul. Și anume că, practica judiciară și precedentul judiciar, că este izvorul formal adânc al dreptului pozitiv, iar celelalte trei izvoare - legea, cutuma și doctrina - creează dreptul pozitiv numai în mod indirect, prin mijlocirea jurisprudenței, netăgăduind astfel rolul său în rândul izvoarelor dreptului. Deci, recomandarea care apare este că, practica judiciară și precedentul judiciar să fie considerate ca surse persuasive de drept.

2. Absolutizarea valorii legii ca prim și adeseori unicul izvor formal de drept în doctrina României și a Republicii Moldova nu poate să nu-și asume astăzi insuficiențe grave pe care realitatea le consemnează. Sunt notorii și, deci, nu cer să fie probate așa fenomene ca: *criza de legitimitate a legislativului, ori abuzul vădit ale executivului cu privire la dreptul său de a legifera*. În aceste condiții s-ar impune, cel puțin, în plan teoretic o reconfigurare a acestei probleme, o cântărire a argumentelor, care au determinat în timp o viziune mult prea restrictivă și adesea fondată doar pe considerente de ordin abstract a sistemului izvoarelor formale ale dreptului și rolul precedentului judiciar în acest sistem.

3. Ceea ce recomandăm, este a privi în mod echilibrat problematica precedentului judiciar, renunțând la ierarhizarea rigidă a izvoarelor formale ale dreptului în favoarea unei reevaluări periodice a unor reinterprețări a acțiunii creatoare a practicii judiciare și precedentului judiciar în elaborarea și cizelarea normelor juridice.

4. Chestiunea ridicării precedentului judiciar și a practicii judiciare la nivel de izvor de drept în sistemele juridice autohtone este o decizie de mare responsabilitate, o decizie de acest gen, chiar prin elaborarea și adoptarea unei legi. Însă, această decizie ar putea fi luată doar după ce s-a răspuns prealabil la câteva întrebări: Este pregătit judecătorul român sau moldovean să joace rolul de legiuitor? Ce înseamnă precedentul judiciar și cum a putut ajunge izvor de drept în anumite sisteme de drept? Este capabilă societatea românească să răspundă pozitiv unei astfel de provocări?

5. Date fiind noțiunile dezbătute, având în vedere efectele pe care le au hotărârile Curții Constituționale pronunțate în admiterea excepției de neconstituționalitate asupra actelor normative în vigoare, precum și autoritatea de lucru interpretat a deciziilor pronunțate de Curtea Supremă de Justiție, respectiv de secțiile Unite ale Înaltei Curți de Casație și Justiție, recunoscută și respectată de către toate instanțele de judecată, considerăm că implementarea precedentului judiciar în calitate de izvor de drept în sistemele de drept ale Republicii Moldova și României este tot mai evidentă și în continuă creștere.

BIBLIOGRAFIE

1. Bader D. W. Cleveland D. R. Precedent and Justice, *Duquesne Law Review*, vol. 49, 2011, p. 35-60.
2. Coleman J. L., Feinberg J. *Philosophy of Law: Thomson/Wadsworth*, 2004. 480 p.
3. Coke E. *The First Part of the Institutes of the Law of England*, London 1832. 869 p.
4. Blackstone William. *Commentaries on the Laws of England, Volume 1: A Facsimile of the First Edition of 1765-1769*. University Chicago Press, 1979. 473 p.
5. Carter J. C. *Law, its Origin, Growth and Function*, The Knickerbocker Press, New York and London, 1907. 380 p.
6. Gray J. C. *Judicial Precedents. A Short Study in Comparative Jurisprudence*, *Harvard Law Review*. vol. 9, no. 1. Apr. 25, 1895. 35 p.
7. Duxbury N. *Authority of Precedent: Two Problems*, p.1-31 [on line] <https://www.mcgill.ca/files/legal-theory-workshop/Neil-Duxbury-McGill-paper.pdf> (vizitat la 25.12.2014).
8. Cross R., Harris J. W. *Precedent in English Law*, 4th edition – Oxford: Clarendon Press, 1991. 256 p.
9. Dainow J. *The Civil Law and the Common Law. Some points of Comparaison*, *The American Journal of Comparative Law*, vol. 15, no. 3 (1966-1967). Published by American Society of Comparative Law, p. 419 -435.
10. Elliot Catherine. Fr. Quinn. *English Legal System*, Pearson Longman. 2009. 745 p.
11. Dworkin R. *Law's Empire*. Harvard University Press, 1986. 470 p.
12. Kairys D. *The Politics of Law: A progressive Critique*. Basic Books, 1998. 270 p.
13. Griffith John. *Politics of the Judiciary*. Manchester University Press, 1977. 224 p.
14. Waldron J. *The Law*. Routledge, 1990. 200 p.
15. Aramă E. *Istoria dreptului românesc*. Chișinău: S.A. Reclama, 2003. 204 p.
16. Ionescu S. *Semnificația jurisprudenței și autoritatea precedentului în marile familii de drept*. În: *Revista "Studii de drept românesc"*, nr. 1. București, 2009
17. Craiovan I. *Tratat elementar de teoria generală a dreptului*. București: All Beck, 2001. 225 p.
18. Baltag D., Guțu A. *Teoria generală a dreptului. Curs teoretic*. Chișinău: Reclama, 2002. 335p.
19. Guido Calabresi. *A Common Law for the Age of Statutes*. Harvard College, 1982. 330 p.

20. Dainow J. The Civil Law and the Common Law. Some points of Comparaison, The American Journal of Comparative Law, vol. 15, no.3 (1966-1967). Published by American Society of Comparative Law, p. 419 -435.
21. Miguel R. Introducci3n al Derecho. Madrid: Ediciones Piramide S.A., 1993. 229 p.
22. Terré François. Introduction générale au droit. 6e Édition. Paris: Dalloz, 2003. 481 p.
23. Fouchard Philippe. Vers un procès civil universel? Les règles transnationales de procédure civile de l'Américan Law Institute. Paris, 2001. 320 p.
24. Vivian Grosswald. Romantic Common Law. Enlightened civil Law: Legal Uniformit and the Homogenization of the European Union. J. Eur. L 98 (2001) 98.
25. Piperea Gh. Precedentul judiciar și aplicabilitatea directă în dreptul intern a reglementărilor comunitare europene. [on line] // www.juridice.ro
26. Legea Republicii Moldova nr. 47 din 1992 privind organizarea și funcționarea Curții Constituționale [on line] // <https://www.ccr.ro/Legea-nr-471992>
27. Popescu S., Manea L. Jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene între sistemul de drept anglo-saxon și cel romano-germanic. Valoare juridică, Buletin de informare legislativă nr.2, 2012, p. 3-7.
28. http://ec.europa.eu/civiljustice/legal_order/legal_order_rom_ro.htm
29. Lupu R. Judicial precedent – source of law, Conferință internațională Challenges for Science and Research in the Crisis Era, UAMS, vol. 1, Sibiu: Editura Alma Mater, 2011, p. 119-121 (0,30 c.a).
30. Lupu R.-O. Categoriile de precedent judiciar. În: Revista Jurnal de studii juridice și administrative. Vol.4, 2013, p. 31-33.
31. Lupu R. Lupu R.-O. Aspecte privind sistemul juridic englez - judecătoriale și instanțele. În: Legea și Viața, nr.5, 2014, p.13-16.

PUBLICAȚII LA TEMA TEZEI

Articole în reviste de specialitate recenzate:

1. *Lupu Raluca Oana*. Precedentul în sistemul de drept romano-germanic. În: Jurnalul Juridic Național: teorie și practică, nr. 4 (8), 2014, p. 45-49 (0,44 c.a).
2. *Lupu Raluca Oana*. Aspecte privind sistemul juridic englez - judecătoriale și instanțele. În: Revista Legea și Viața, nr. 5, 2014, p.13-16, (0,43 c.a).
3. *Lupu Raluca Oana*. Sistemele de drept. În: Revista Jurnal de studii juridice și administrative, vol. 5/2014, p. 31-33 (0,21 c.a).

4. *Lupu Raluca Oana*. Categoriile de precedent judiciar. În: Revista Jurnal de studii juridice și administrative, vol.4/2013, p. 31-33 (0,20 c.a).

Teze ale comunicărilor științifice:

5. *Lupu Raluca*, Judicial precedent – source of law, Conferință internațională Challenges for Science and Research in the Crisis Era, UAMS, vol. 1, Sibiu: Editura Alma Mater, 2011, p. 119-121 (0,30 c.a).
6. *Lupu Raluca*. Sources of law – Judicial Precedent, Proceedings of the 3rd International Conference on Law and Social Order, Addleton Academic Publishers, New York, 2013, p. 158-164 (0,40 c.a).
7. *Lupu Raluca*. Instrumente actuale de unificare a jurisprudenței instanțelor judecătorești în România. În: Materialele conferinței științifice ”Tendințe actuale în dreptul public. Abordare juridică și filosofică”, București: Ed. Universitară, 2014, p.144-153 (0,53 c.a).
8. *Lupu Raluca*. Aspecte privind apariția sistemului de drept anglo-saxon. În: Materialele conf. șt. internaționale anuale ale tinerilor cercetători. Consolidarea statului de drept al Republicii Moldova în contextul evoluției sistemului internațional și proceselor integraționaliste. Vol.II, Drept Național și Științe politice, Ediția a VIII-a, 3 iunie 2014, Cișinău, p.170-177 (0,43 c.a).
9. *Lupu Raluca*. Aspecte privind precedentul judiciar în SUA, Canada și în alte sisteme de drept contemporane. În: Cultura economico-juridică. Influența migrației asupra societății europene. Craiova: Editura Sitech, ISBN 978-606-11-5402-9, 2016, p. 578-587 (0,69 c.a.)
10. *Lupu Raluca*. Aspects Concerning Judicial Precedent in Republic of Moldova’s Legal System. În: Journal of Law and Administrative Sciences, Issue 5/2016, Petroleum-Gas University of Ploiesti, ISSN 2392-8298, p. 41-48 (0,42 c.a.)

ADNOTARE

Lupu Raluca-Oana, "Precedentul judiciar în sistemul de drept contemporan", Teză de doctor în drept; Specialitatea: 551.01 – Teoria generală a dreptului, Chișinău, 2016.

Structura tezei este următoarea: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, 146 de pagini de text de bază, bibliografia din 218 de titluri. Rezultatele tezei de doctorat au fost expuse în 9 lucrări științifice. Volumul total al publicațiilor la tema dată este de circa 2,91 c.a.

Cuvinte-cheie: precedent judiciar, jurisprudență, izvor de drept, sistem de drept, autoritate judecătorească.

Domeniul de studiu. Teoria generală a dreptului

Scopul și obiectivele tezei. Scopul declarat al cercetării îl constituie fundamentarea teoretică a conceptului de precedent judiciar din perspectiva teoriei generale a dreptului, identificarea locului și rolului practicii judiciare și a precedentului judiciar în sistemul izvoarelor formale ale dreptului. *Obiectivele avute în vedere sunt:* Efectuarea unei analize științifice a conceptului izvor de drept, a necesității de reevaluare a locului și rolului precedentului judiciar în sistemul izvoarelor formale ale dreptului; Analiza comparativă a izvoarelor dreptului în cadrul diferitelor sisteme de drept, corelația precedentului judiciar cu alte izvoare formale ale dreptului; Cercetarea istorică a izvoarelor dreptului cu privire specială asupra precedentului judiciar și practicii judecătorești; Fundamentarea teoretică a autorității precedentului judiciar în familiile de drept anglo-saxone și romano-germanice; Clarificarea științifică a coraportului dintre precedentul judiciar și jurisprudență, practicii judiciare în crearea dreptului.

Noutatea și originalitatea științifică rezidă în faptul că teza constituie un prim studiu în literatura de specialitate a României și Republicii Moldova de a cerceta în mod sistemic precedentul judiciar, locul și rolul acestuia în sistemul izvoarelor formale ale dreptului, precum și argumentarea opiniei personale asupra problematicii tratate. În domeniul novator putem circumscrie abordarea precedentului judiciar din punct de vedere normativ, doctrinar și practic ca factor cu impact determinant asupra creării dreptului în diferite familii de drept.

Problema științifică soluționată constă în elaborarea instrumentarului de identificare și fundamentare științifică a categoriei precedent judiciar din punct de vedere a Teoriei generale a dreptului, fapt ce a condus la determinarea locului și rolului precedentului judiciar și jurisprudenței, practicii judiciare și celorlalte izvoare de drept în familia de drept comun și a celei romano-germanice; se argumentează reconsiderarea poziției precedentului judiciar în sistemul izvoarelor formale de drept, în sensul utilizării acestuia în scopul creării și interpretării unitare a normelor juridice.

Semnificația teoretică a tezei rezidă în reconfigurarea locului și rolului precedentului judiciar în sistemul dreptului, determinarea și definirea conceptului de izvor de drept, modalitățile de manifestare a precedentului judiciar în diferite sisteme de drept și nu în ultimul rând în demonstrarea existenței unor noi izvoare ale dreptului în sistemul de drept al României și Republicii Moldova.

Valoarea aplicativă. Ideile științifice și concluziile cuprinse în conținutul tezei pot fi utilizate în plan doctrinar-teoretic, ca material inițial pentru o abordare ulterioară a problematicii izvoarelor formale ale dreptului; în plan normativ-legislativ, în activitatea de legiferare, în procesul de reformare a legislației ce reglementează elaborarea normelor juridice și rolul precedentului judiciar și practicii judiciare în acest proces; în procesul didactic universitar la temele „Izvoarele dreptului” și „Tipologia sistemelor de drept”.

Implementarea rezultatelor cercetării. Concluziile tezei, elementele de noutate sunt utilizate în procesul de studii la predarea cursului Teoria generală a dreptului în cadrul Universității ”Spiru Haret” din România.

АННОТАЦИЯ

Лупу Ралука-Оана, "Судебный прецедент в системе права", Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Специальность: 551.01 – Теория государства и права. Кишинэу, 2016.

Структура работы. Работа состоит из введения, трех глав, выводов и рекомендаций, списка использованной литературы из 218 наименований, 146 страниц основного текста. Результаты отражены в 9 научных публикациях на тему диссертации. Общий объем публикаций на эту тему составляет примерно 2,91 авторских листов.

Ключевые слова: судебный прецедент, юриспруденция, источник права, правовая система, судебная власть.

Область исследования. Теория государства и права

Цель и задачи исследования. Целью данного диссертационного исследования является обоснование понятия судебного прецедента в перспективе разработке Общей теории права, в обеспечение места и роли судебного прецедента в системе формальных источников права. Также целью работы является теоретико-правовой анализ процесса возникновения, становления и развития судебного прецедента. его воздействия на правовую реальность, на применение права в системах общего права и романо-германской правовой семье.

Научная новизна и оригинальность. Впервые с позиций Общей теории права дается сравнительный анализ возникновения и развития судебного прецедента одного из основных источников права в юридической доктрине, а также в практике применения права, в частности применения права в румынском правовом пространстве. Оригинальный характер работы состоит в развитии теории судебного прецедента в условиях новых реалий, которые выражают сущность и характерные черты судебного прецедента. Также в диссертации определяется ценность судебного прецедента в обеспечении толкования и применения закона в условиях интеграции Республики Молдова в Европейский Союз.

Решенная научная проблема состоит в разработке научного инструментария для идентификации судебного прецедента в условиях его выражения в судебной практике Республики Молдова и Румынии, а также в обосновании места и роли судебного прецедента в системе источников права в перспективе научно- теоретического развития Общей теории права.

Теоретическая значимость исследования вытекает из основных результатов данного исследования и того научного анализа, что присутствует в работе в разработке судебного прецедента, а также выводов и рекомендаций предложенные автором. Все это будет способствовать выявлению теоретических характеристик касающихся формальных источников права, соотношению системных элементов источников права. обоснованию роли и места судебного прецедента в романо-германской и англо-саксонской правовых систем.

Практическая значимость исследования. Материалы работы могут быть использованы при изучении соответствующих разделов Общей теории права, основных систем современности, а также в будущих исследованиях. Выводы и предложения могут быть использованы в законодательном процессе, в обосновании проблематики общих источников права.

Внедрение результатов исследования. Выработанные в процессе исследования материалы используются как теоретический супорт для дисциплин "Общей теории права", в процессе преподавания курса "Основные правовые системы современности", а также для углубления проблематики изучения форм источников права в Университете Спиру Харет, Констанца.

ANNOTATION

**Lupu Raluca-Oana, "Judicial precedent in contemporary legal system", PhD thesis;
Specialty: 551.01 –General Theory of Law, Chişinău, 2016.**

Thesis structure is as follows: introduction, three chapters, conclusions and recommendations, 146 pages of scientific text, references 218 titles. The scientific results are published in 9 articles. The total volume of the publications on the subject in question is 2,91 a.l.

Key-words: judicial precedent, jurisprudence, source of law, system of law, judicial authority.

Study domain: General Theory of Law.

Goal and objectives of the thesis. The stated goal of the research is the theoretical substantiation of the concept of "judicial precedent" from the perspective of the General theory of law, the identification of the place and role of jurisprudence and judicial precedent in the system of formal sources of law. *The objectives are:* a scientific review of the concept "source of law", of the necessity to reevaluate the place and role of jurisprudence and judicial precedent in the system of formal sources of law; the comparative review of the sources of law in different systems of law, the correlation between judicial precedent and other formal sources of law; historical research of the sources of law with emphasis on judicial precedent and jurisprudence; theoretical foundation of judicial precedent authority in the anglo-saxon and roman-germanic families of law; scientific clarification of the correlation between judicial precedent and jurisprudence in creating law.

Scientific novelty and originality. The research represents, in Romania's and Republic of Moldova's doctrine, an endeavor to research the judicial precedent, its place and role in the system of formal sources as well as the argumentation of a personal opinion on the topic. Approaching judicial precedent in terms of legal, doctrinal and practical view, as a factor with determinant impact on the creation of law in different families of law is part of the scientific novelty.

Scientific problem solved is elaborating the tools to identify and found scientifically judicial precedent category from the General theory of law perspective, which led to determining the place and role of the judicial precedent, jurisprudence and other sources of law in the common law and the roman-germanic systems of law; reconsidering judicial precedent role in the formal sources of law is argued for its use to create and interpret unitary the law.

Theoretical importance stems from the reconfiguration of the place and role of judicial precedent within the legal system, determining and defining the concept of source of law, means of representing judicial precedent in different legal systems and last but not least from demonstrating the existence of new sources of law in Romania's and Republic of Moldova's legal systems.

Practical importance. The scientific ideas and conclusions of the thesis may be used on a theoretical and doctrinal level, as initial base for a subsequent approach of the formal sources of law; on a legislative normative level, in enactment activity, in the process of reforming legislation stipulating law elaboration and the role of the judicial precedent and jurisprudence in this process; in the university teaching activity for Sources of law and Typology of legal systems.

Implementation of the scientific results The thesis conclusions, the elements of novelty are used in the studying process of the subject General Theory of Law at "Spiru Haret" University in Romania.

LUPU RALUCA-OANA

**PRECEDENTUL JUDICIAR ÎN SISTEMUL
DE DREPT CONTEMPORAN**

Specialitatea: 551.01 – Teoria generală a dreptului

Autoreferatul tezei de doctor în drept

Aprobat spre tipar: 22.07.2016

Hârtie ofset. Tipar ofset.

Coli de tipar 1,0.

Formatul hârtiei 60X84 1/16

Tiraj 50 ex.

Comanda nr. 000/00

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
Str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD-2009